

Liden [Y 14]

Detta är en värdebeskrivning som ska förklara och förtydliga värdena inom riksintresset.

Id: Y 14

Namn: Liden

Kommun: Sundsvall

Socken: Liden

Huvudsaklig karaktärstyp: Bymiljö

Andra karaktärstyper: Sockencentrum, Älvdalslandskap

Riksintressebeskrivning beslutad av RAÄ 1996:

Motivering:

Bymiljö och sockencentrum i lidläge.

Uttryck för riksintresset:

Bebyggelseläget högt i dramatiskt kuperat älvlandskap i kanten mot skogsmark och med vidsträckt inägomarker i sluttning mot Indalsälven. Lidens gamla kyrka, uppförd vid 1400-talets slut, ligger vid älven medan 1800-talskyrkan är belägen vid Lidens by.

© Länsstyrelsen, Lantmäteriet, NVDB, ESRI Inc, RAÄ, SGU, Sjöfartsverket, SMHI, SVO, SCB, SJV, FM, Bergsstaten, SLU

Skala 1:11500

Utbredning och landskap: Området ligger samlat kring Indalsälvens båda sidor med den gamla medeltidskyrkan i centrum. Den västra sidan är kraftigt kuperat med branta skogsklädda bergssluttningar ner mot älven. Utmärkande berg som Vätta- och Storberget dominerar landskapsbilden. På älvens östra sida är landskapet flackare med ett mer öppet odlingslandskap. Bebyggelsen ligger högt uppdragen längs skogskanten ovanför riksvägen.

Utdrag från RAÄ ordlista med landskaps- och miljötyper:

Bymiljö: Bosättning innehållande flera intill varandra belägna gårdar (minst två) och tillhörande produktionsmarker med vissa marksamfälligheter och viss funktionell samverkan. Framför allt avses här jordbrukets byar med sina under äldre tid täta slutna bykärnor och utvecklade kollektiva bruksformer.

Sockencentrum: Närmiljö successivt framvuxen kring sockenkyrka och prästgård och i idealfallet innefattande sockenstuga, klockargård, fattigstuga, skolhus, tioendebod, sockenmagasin och kyrkstallar. I övre Norrland dessutom förbundet med Kyrkstad. Sockencentra utgör ett specialfall av Administrativ centralort och har i många fall utvecklats till sådana genom att dra till sig värdefulla centralfunktioner.

Länsstyrelsen
Västernorrland

Besöksadress: Nybrogatan 15 och Pumpbacksgatan 19
Telefon: 0611-34 90 00

E-post: vasternorrland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/vasternorrland

Riksintressets värden:

- Ett centrum för bygden från medeltid och in i vår tid.
- Ett karaktäristiskt bebyggelsemönster för Indalsälvens dalgång.
- Kyrkornas typiska lägen i landskapet.

Riksintresset Liden visar ett område som har haft en central roll för bygden sedan medeltiden och in i vår tid. Karaktäristiskt för Indalsälvens dalgång är hur större delen av bygden ligger på den norra och östra sidan av älven, här ligger byarna, kyrkorna, de äldre vägarna och den mer sammanhållna odlingsmarken, något som riksintresset speglar väl.

Lidens gamla och nya kyrka berättar om platsen som sockencentrum och om hur landskapet och olika tiders förutsättningar styr utvecklingen av området. Älven var den viktigaste kommunikationsvägen under medeltiden och lång tid framöver. Därför var det vid älven den senmedeltida kyrkan placerades, väl synlig från Indalsälven och det omgivande landskapet. Lidens gamla kyrka uppfördes mellan åren 1483-1510 och är en i raden av medeltida kyrkor som finns och har funnits utmed älvarna i länet.

Byarna inom riksintresset har ålderdomliga lägen på höjdryggen mellan skog och åker, som tydligt kan urskiljas. Det var också här, i anslutning till bebyggelsen och invid den gamla landsvägen, som den nya sockenkyrkan uppfördes under åren 1856-58. Då hade den medeltida kyrkan blivit för trång för människorna i Liden. Bebyggelsen kring nya kyrkan visar hur det äldre sockencentrat utvecklats till en mindre tätort. Söder om kyrkan finns en typisk jordbruksbebyggelse från det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet bevarad och norr om den dominerar bebyggelsen från senare delen av 1900-talet med en större variation i karaktär och funktion.

Så här syns riksintressets värden i landskapet:

Riksintresset Liden är ett område som sträcker sig från Indalsälven och upp till det skogsbeklädda Väckesjöberget. För att få en överblick av hela riksintresseområdet är det lämpligt att utgå från Vättebergets topp väster om älven, här ligger också Lidens hembygdsgård. Härifrån får man en vid vy över det dramatiska älvdalslandskapet och kan tydligt se bebyggelsen inom riksintresset i förhållande till landskapets olika delar.

Kyrkorna i landskapet

De båda kyrkorna i området har karaktäristiska lägen för respektive uppkomsttid. Lidens gamla kyrka ligger på en hög platå ovan Indalsälven. Kyrkan kan ses som en markör för områdets roll som centrum för bygden under medeltiden. Den är uppförd under sen medeltid men har troligen ersatt en tidigare träkyrka. Kyrkan ligger enskilt i dalslutningen och omsluts av en tät granhäck som är öppen mot sydväst. Den är byggd i gråsten och har kala yttermurar och ett brant sadeltak som är klätt med kyrkspån. På utsidan av granhäcken finns en klockstapel. Idag är det en tät vegetation mellan kyrkan och älven som gör att utsikten ner till den forna huvudfarleden är skymd.

Högt upp i den branta slutningen, nästan rakt österut, ligger Lidens nya kyrka som stod färdig år 1858. Den nya kyrkan speglar den tid under 1700- och 1800-talen då befolkningen växte kraftigt i socknen liksom i hela landet. Det är en långhuskyrka med ett klocktorn i väster och korabsid i öster. Fasaderna är slätputsade i vitt och taket är klätt med kopparplåt. En bogårdsmur i sten omger

kyrkan och kyrkogården är uppdelad i terrasser. Även den nya kyrkans läge i landskapet är typiskt för platsen och sin tid; kyrkan är centralt placerad i den ursprungliga bykärnan och i anslutning till genomfartsvägen.

Båda kyrkorna är skyddade som kyrkliga kulturminnen enligt Kulturmiljölagen, vilket innebär att de ska vårdas och underhållas så att de kulturhistoriska värdena inte minskar.

Bebyggelse och bebyggelsemönster

Byarna ligger på rad utmed Lidenvägen, den gamla landsvägen som går genom området. Bebyggelsen är tätast i den norra delen och glesar ut allt mer i de södra delarna. Bebyggelsen är placerad i gränzonen mellan de skogsbeklädda bergshöjderna och åkermarken ned mot älven. Byggnadernas placering kommer av att minsta möjliga brukningsbar mark skulle tas i anspråk och det mönstret har till stor del levt kvar genom historien. Kyrkan ligger som ett nav i det samhälle som bildats av de äldre byarna och kan nästan ses som en skiljedelare mellan den mer typiska jordbruksbebyggelsen och den modernare tätortsbebyggelsen.

Framför allt söder om kyrkan finns det en väl bevarad jordbruksbebyggelse från det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet. Gårdarna ligger på rad utmed vägen och byggnaderna, särskilt ekonomibyggnader, är i flera fall anpassade efter den branta topografin och klättrar utmed sluttningarna. Bebyggelsen har ett traditionellt uttryck där falurött dominerar som färg men flera mangårdsbyggnader är också färgsatta i ljusa kulörer. Bebyggelsen ger en bild av hur området såg ut under en period då jordbruket dominerade. I en kulturmiljö av den här typen är ekonomibyggnader och uthus lika viktiga komponenter i den byggda miljön som mangårdsbyggnaderna. Jordkällare, ladugårdar, vagnskjul, uthus etc. blir därför viktiga värdebärare för riksintresset för att de äldre gårdsstrukturerna fortsatt ska kunna upplevas.

Det höga läget och det öppna landskapet gör området överblickbart västerut ner mot älven. På så vis blir sambandet mellan jordbruksbebyggelsen och odlingsmarken tydligt vilket bidrar till upplevelsen av det äldre agrara landskapet. Det har förtätats något i området men placeringen av nya byggnader har följt det äldre bebyggelsemönstret och ligger i anslutning till vägen eller intill skogskanten.

Vidare visar bebyggelsen närmast kyrkan och norr om denna hur det äldre sockencentrat utvecklats till en mindre tätort under senare delen av 1900-talet. Det är en modernare bebyggelse med en större variation av byggnadstyper, ålder och funktioner. Det finns fristående villor och flerfamiljshus från olika tider, större institutionsbyggnader och servicebebyggelse. Många byggnader är uppförda i trä men tegel- och putsfasader karaktäriserar kanske området tydligare. Det äldre bebyggelsemönstret är inte så påtagligt här utan områdets struktur är mer av tätortskaraktär med ett förgrenat gatunät som utgår från Lidenvägen.

Det agrara landskapet

Från den branta sluttningen med bebyggelsen utmed bergsfoten planar landskapet ut mer ner mot älven. Ovan älven är landskapet terrasserat och utspridda på åkermarken står ängslador. Ängsladorna är karaktärgivande inslag i landskapet och viktiga för helhetsupplevelsen, men det är en byggnadstyp som mist sin funktion och alltmer har försvunnit. De hävdade och odlade åkrarna i området har ett stort värde för riksintresset och kulturmiljön.

Väg 86 går genom hela området. Vägen följer landskapet relativt väl och tack vare områdets topografi påverkar den inte upplevelsen av kulturmiljön. Istället ger den möjlighet att blicka ut åt båda håll; mot bebyggelsen på höjden och ned över det böljande odlingslandskapet och den medeltida kyrkan ovan älven.

Länsstyrelsen
Västernorrland

Besöksadress: Nybrogatan 15 och Pumpbacksgatan 19
Telefon: 0611-34 90 00

E-post: vasternorrland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/vasternorrland